

"לחשי ההויה"

עיון בשיר של הראי"ה קוק

אבי באט

לע"ג שרה גיטל (מיידו) כ"ץ
תורת אמת היתה בפיה
בשלום ובמישור הלכה.

פתיחה

עולמו הרוחני של הרב קוק בא לידי ביטוי גם בשיריו, ואולם, דומה כי לא הושם לב די הצורך למימד ההגותי המופיע בשירתו. השירה עבור הרב קוק היא דרך ביטוי בעלת אופי מיוחד, שונה מהכתיבה הרגילה. מאחר והשירה מטבעה מופשטת יותר מכתובה על דרך המחקר או הפרוזה היא נוגעת יותר בעומק התוויתי, וקל יותר להביע דרכה רגשות ומחשבות כלליות ומופשטות.¹ במאמר זה ניגע ביחס של הרב קוק לשירה כפי שבא לידי ביטוי בשיריו, וננתח ניתוח הגותי בדרך הסטרוקטוראלית את שירו "לחשי הויה",² תוך שימת דגש על מימד התוויה שליוותה את יצירתו.

השירה כדרך ביטוי של הרב קוק

בעל ספר חרדים בדברו בענין אהבת ה',³ נזקק לשירה וכותב: "דרך החושק לשורר, וכיון שאהבת יוצרנו נפלאה מאהבת נשים, האוהב אותו בלב שלם ישיר לפניו יתברך כאשר שרו משה ובני ישראל ומרים ודבורה... וכתוב 'באהבתה תשגה תמיד', פירש הראב"ד שהוא נמי לשון שירה...".⁴ ניכר מדבריו, שלדעתו לשורר לכורא נחשב כענף במצוות אהבת ה'.

1 עי' בנימין איש שלום, הרב קוק - בין רציונליזם למיסטיקה, תל אביב תש"ן, עמ' 220.

2 שיטת ניתוח הרואה את היצירה כחלק ממכלול יצירתו של כותבה, מיסודם של קורט, לוי, וורטהיימר.

3 הרב אליעזר אזקרי, ספר חרדים, ירושלים תשל"ב.

4 ספר חרדים, עמ' ס"א - ס"ב.

אצל הרב קוק השירה היא פועל יוצא מחייו הרוחניים. על פי עדותו, הוא כותב שירה לא מבחירה, אלא מאונס רוחני.⁵ "שלא בטובתי הנני מוכרח להיות משורר, אבל משורר חופשי, לא אוכל להיות קשור לנחישותם של המשקל והחרוז, הנני בורח מן הפרוזה הפשוטה מפני הכובד שיש בה, מפני צמצומה, ולא אוכל להכניס עצמי בצמצומים אחרים..."⁶ הוא זקוק לשירה על מנת להביע את רעיונותיו, בבחינת "אדברה וירוח לי".

בשירו 'משאת נפשי' מדבר הרב קוק על השאיפה למטרה בלתי מושגת. על המטרה עצמה אין הוא אומר דבר ואינו מגדירה או מתארה כשלעצמה, אולם ברור לו שכאשר ימצא אותה, יכירה:

"...אך פעם אכירה

אמצא לי מנוח

אמלאה רוח שירה

ולא אלך עוד שחוח..."⁷

הביטוי המעשי של המנוחה הנפשית, הרוחנית, הוא השירה. ואולם זו לא מגיעה בקלות. כקושי מציאת המנוחה כן הקושי לבטא את רעיונותיו - רוח השירה:

"הרי אני פלי מוכאב מצער הבטוי:

איך זה אבטא את האמת הגדולה

המלאה את כל לבבי..."⁸

הרב קוק מרגיש שיש דבר מה המעכב בעדו, וכך הוא כותב בשירו 'מי זה יעצור בעדי':⁹

"מי זה יעצור בעדי

מדוע לא אגלה על הכתב את כל שרעפי

את כל הגיגי נפשי היותר טמירים

מי הוא המעכב, מי הוא האוסר את הרעיון בתוך קליפתו...

כחותי הרוחניים בקרבי שואגים מרב יגונם

הם מרגישים את עצמם כאסירים יושבי כלא..."¹⁰

ניכר כי העכוב הזה, חוסר ההצלחה להביע בכתב את רגשותיו ומחשבותיו, מקשה על הרב קוק לחיות את חיי הקדש והגאולה שנשמתו כמהה להם.

5 ובדומה מעיד הרב קוק על עצמו שהכתיבה על התשובה באה מתוך דחף פנימי עז המוביל אותו לכתיבה וכך הוא כותב בהקדמה לאורות התשובה, מהד' אור עציון, מרכז שפירא תשמ"ז: "זה כמה אני נלחם מלחמה פנימית ורוח חזקה דוחפת אותי לדבר על דבר התשובה".

6 'הדרי (עורך) בהשתתפות צ' זינגר (ירון), פרקים במשנתו העיונית של הרב קוק, ירושלים תשכ"א, עמ' נ"ה - נ"ו.

7 מתוך השיר "משאת נפשי" אורות הרא"ה עמ' כ' - כ"ג.

8 מתוך השיר "מרחבים מרחבים", א"מ הברמן, "שירת הרב", סיני, י"ז, תש"ה, עמ' י"ג - ט"ו.

9 שם, "שירת הרב", עמ' י"ח - י"ט.

10 שלום רוזנברג במאמרו "מבוא להגותו של הרא"ה", ב' איש שלום וש' רוזנברג (עורכים), יובל אורות - הגותו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק, ירושלים תשמ"ה, עמ' 28 - 29, מעיר שקשיי ההתבטאות של הרב קוק נובעים גם מנסיונו ליצור הגות הנובעת מתודעה חדשה, ולצורך כך הוא פורץ את המסגרות הלשוניות הקיימות ויוצר כלי ביטוי חדשים.

”לצאת לחרות עולם לרון ברב קול
את רנתם הגדולה הקדושה העליזה
מלאה עזוז חיים
חיי הקדש והטהר”¹¹.

הוא מייחל ומצפה ליום שבו יוכל להעלות על הכתב את אשר הוא מרגיש וחי:

”מתי? מתי אהיה מדבר וכותב
את כל אשר ירחש לבי
אדברה וירוח לי
תהלת ה' ידבר פי...”¹².

חוסר היכולת לבטא במילים את מחשבותיו והשגותיו הרוחניות נובע מהפער הקיים בין הרעיון לבין אופני ביטוי, כל ביטוי מילולי מוריד ומצמצם בהכרח את המחשבה שהולידה אותו, על אחת כמה וכמה כשמדובר ברעיונות אלקיים שהם הרעיונות העומדים במרכז עולמו ושאותם הוא רוצה לבטא.

”כשאני מתאוה להגיד מלה
הרי כבר ירדה הרוחניות העליונה
מראשית חביון עזה...”¹³.

עצם הרצון להתבטא במילים מצמצם את הרעיון; ואולם, הרב קוק לא מוכן להצטמצם. מרחבים הוא מבקש, ללא גבולות, אף לא גבולות של שירה, הגם שהיא מטבעה ציורית יותר מהכתיבה הרגילה.¹⁴

לדידו, שירת המשורר אינה רק דרך ביטוי של רעיונותיו, אלא גם אמצעי לחינוך, לימוד, והסברה, על מנת למצוא את הדרך להראות ולהשמיע את השירה הטמונה בחוקים. על המחנך מוטל לחנך את חניכיו לרדת לעומקה של תורה, לשמוע את האמת העומדת ביסוד כל מצוה ומצוה, ולהתחבר בהרמוניה לנגינה של מצוות התורה. בקובץ 'אדר היקר' מתאר הרב את שמחת קיום המצוות של חותנו האדר"ת, ואומר שעלינו ללמד את בנינו להקשיב למוסיקה שנמצאת בכל מצוה ובכל הלכה, ו-”להסיר את האוטם מעל אזני בנינו... והשירה תכה גלים בלבכם ותרום את נפשם...”¹⁵.

זאת ועוד, לשירה יש עומק נוסף בתורת הרב קוק. ”כשם שמדברים בחכמת הנפש, בפסיכולוגיא, מצד השירה והפיוט שבהסתכלות פנימית במעמקה... כן מדברים באצילות האלקית בתור נפש ההויה מצד הסתכלות השירית שברוח הקדש באור פנימי”¹⁶. הדרך לרדת לעומק הבנת המציאות, להכרה של פנימיותה, היא דרך השירה. ”העסק בפרק שירה זהו יסוד העבודה השכלית, עבודה

11 לעיל הערה 9.

12 שם.

13 מתוך השיר ”כשאני מתאוה”, ”שירת הרב”, עמ' י"א.

14 עיין גם בשיר ”מרחבים מרחבים”, לעיל הערה 8.

15 אדר היקר, ירושלים תשכ"ג, עמ' מ"ח.

16 אור"ק, ב', עמ' שמ"ח.

מלאה חיי עולם הנובעים ישור מהתחברות ישרה של האדם עם כל המציאות כולה והיא הקדמה לעבודה רגילה שבאה לאדם על ידי התורה.¹⁷ עבודת ה' דרך התורה, לימודה וקיום מצוותיה, הם ביטוי חיצוני של הכרת האמת הפנימית אותה יכיר האדם באמצעות השירה המופשטת היונקת משורש המציאות.

השירה אם כן, מבטאת הן את מעמקי הנפש הפרטית של האדם את פנימיותו המקורית, הן את העומק הגנוז בתורה ובמצוותיה, והן את העומק הפנימי שבהויה כולה. באמצעות השירה חושף המשורר עומקים אלו, ומגלה אותם, הן לעצמו והן לקוראים המבינים ומזדהים עם השירה.

בפירושו לקטע התפילה "שירו לו זמרו לו שישו בכל נפלאותיו",¹⁸ מציג הרב קוק שלושה שלבים בהתייחסות לעולם. השלב התחתון הוא שלב השיחה, הפרווה, המדברת על הגילויים האלוקיים הנפלאים שבעולם, על כל פלאותיו, שכל אדם המעיין יוכל לראותם ולהתפעל מהם שכן פליאות אלו "הולכות ומתגלות לעיני כל מעין וכותן...".¹⁹ מעל השיחה ישנו הזמר, שהוא ביטוי לרגש רוחני פנימי הנוצר בנפש האדם מתוך השירה, שהיא מעל הזמר. "השירה היא ההכנה השכלית העליונה היוצאת מתוך ההסתכלות הרחבה והעמוקה באור א-ל עליון ופליאות מפעליו".²⁰ השיחה אם כן היא ביטוי למראה העיניים - לקליטה החושית, הזמר מבטא את החויה הנפשית בנגינה ללא חיתוך מילים, והשירה היא הביטוי של השכל העליון הכולל כל, שהוא כשלעצמו ללא מילים וללא מנגינה.

על הפסוק "זמור שיר חנוכת הבית לדוד" מסביר הרב קוק, שהזמר הוא חיבור של רגש לכבי המתפרץ מעומק החיים - לא במלים מוגדרות ומצומצמות, אלא כמוסיקה מופשטת - אל הדבור הגבוה שהוא השירה. חבור זה של הרגש העליון להבנה השכלית העליונה הוא המביא את האדם לתפילה העליונה. השירה היא, אם כן, כלי להבנה הנעלה של המציאות, שהיא הכרה באחדות הכל. היא הדרך להתקשר בחכמה האלקית העליונה, ורק האדם המתגבר על כוחות החומר שבו, מנצח את הכוחות המדכאים את נפשו ומגיע לעצמיותו הפנימית יכול לשיר את שירת הא-ל.²¹

מבוא לשיר 'לחשי ההויה'

אחד מיסודות תורתו של הרב קוק הוא ראיית העולם כאורגניזם אחדותי. לנו, בני אנוש "טרוטי עינים", נראה העולם כמורכב מתופעות רבות, שונות ולעתים אף סותרות, אך מוטל עלינו להבין שכל מראה של חילוק והפרדה בין חלקי ההויה הינו תוצאה של ראייה וניתוח מוטעים של

17 אוה"ק, ג', עמ' רכ"ו.

18 עולת ראיה, א', ירושלים תשכ"ג, עמ' ר'.

19 שם.

20 עולת ראיה, א', עמ' ר'. בשאר המהדורות של עולת ראיה מודפס "השיחה היא...", ואילו במהדורת תשכ"ג מודפס "השירה". עיון בפסקה כולה מראה שהנוסח המקורי והנכון הוא "השירה". לטענת פרופ' בנימין איש שלום, הרב קוק נהג להשתמש במונח "השיח" ולא "השיחה". ראה גם ציטוטו של פרופ' יהודה גלמן במאמרו "הרע וצידוקו במשנת הרב קוק". רעה 19, קיץ תשמ"ז, עמ' 145 - 155; וכן בציטוט המובא בספרו של צבי ירון, משנתו של הרב קוק, ירושלים תשל"ד, עמ' 30. ציטוט זה נמצא גם במאמרו של פרופ' יוסף בן שלמה, "החוקים שבשירה והשירה שבתוקים", נתיב 4, 1995 עמ' 78 - 82.

דברים שונים על ענין היחס בין "שיר" ו"זמר" ו"שיח" ראה באוה"ק, ג', עמ' ק"ו.

21 עולת ראיה, א', עמ' רפ"ו.

המציאות. מרתנו “שרויה בציור הבוסרי שלנו”²² חושינו והבנתנו השטחיים מביאים אותנו למחשבה שההויה מחולקת. חכמת האמת מלמדת אותנו, אומר הרב קוק, ש“איננו יכולים לחלק חילוק מוחלט בין מצוי למצוי, כי אם חילוק הדרגי”²³.

הפסוק “שמע ישראל ה’ אלקינו ה’ אחד” הינו קריאה להכרה בכך שהקב”ה הוא המקור האחד המקיים מחיה, ומנהל את כל העולמות ממקור הקדש. “הקריאה בשם ה’ אחד שואפת לגלות את האחדות בעולם, בעמים, באדם ובכל תוכן ההויה...”²⁴ אל לו לאדם להסתפק בהצהרה סתמית על האחדות, אלא עליו ללמוד, להבין את משמעותה, ולהפנים שגם הדברים הנראים כמפורדים מקורם אחד.²⁵ חכמת האמת, תורת הסוד, בהארתה העליונה מלמדת אותנו לגלות את אחדות ההויה בכל: בחיים המעשיים, בחיי הרוח, בחיי עולם ובחיי שעה.

ההשקפה המפרדת, הנובעת מהשגות שטחיות ומתפיסת המציאות כפי שהחושים קולטים אותה, מקטינה את הופעת כל הטוב שבעולם ומגבירה את הופעת הרשעות והאופל. לדעת הרב קוק, ההשקפה האחדותית, לעומתה, מבינה שהפרוד נובע מהטעיית החושים והגילויים המפרידים הם אברים וגוונים שונים של האחדות. השקפה זו מוסיפה טוב ואופטימיות לעולם כיון “שבהשקפת האחדות מביטים על הכל, ואז ממילא מתמצא חשבון הטוב, כי הכל ביחד כודאי הוא טוב בתכלית הטוב”²⁶ העובדה שיש, מבחינתנו, רע בעולם היא הדוחפת את האדם לבקש את הטוב, ומאפשרת את התעלות המתמדת של העולם. “...על כן ההסתרות של האורה האחדותית היא היא השולחת את החטיכה הפנימית, את המהותיות העצמית של המאור המאחד...”²⁷ החושך, הלא הוא הפרוד הנראה, הוא הנותן את הדחיפה לגילוי האחדות והטוב שבהויה. יסוד זה הוא גם הנותן משמעות לקיומו של רע מוסרי, שמאפשר לטוב להתהוות, להתעלות ולהעלות את העולם, שכן לולא קיום הרע “היה חפץ התעלות מתבטל והיה העולם שמם מאושרו ועילוי”²⁸.

ההסתכלות על הגילויים שבעולם, אותה מציע הרב קוק, מקרבת ומבצרת את הופעת הטוב, וממילא משכללת את העולם. באופן דיאלקטי, התעלותו של העולם ושכלולו מסייעים לגילוי האחדות שבו, וכך הולך העולם ומתקדם לקראת עילוי.

תהליך זה המגלה את ערכה האמיתי של המציאות, מזוהה על ידי הרב קוק עם תהליך התשובה. “הרצון הבא מכחה של התשובה הוא הרצון העמוק של עמק החיים. לא הרצון השטחי שהוא תופס רק את הצדדים הרפים והחיצוניים של החיים, כי אם אותו רצון שהוא הגרעין היותר פנימי ליסוד החיים”²⁹ החטא הוא עשיית מעשה לא נכון, שאיננו מתאים למציאות האמיתית, הפנימית של החיים. התשובה היא עזיבת החיצוניות, לטובת חיים על פי הפנימיות והחכמה העליונה של האחדות, תוך התאמת ההתנהגות להנהגת ההויה כולה “שדרך גילויה בא מצד יחס ההרמוניה

22 אוה"ק, ב', עמ' שצ"א.

23 שם, עמ' שצ"ג.

24 שם, עמ' תי"א.

25 שם.

26 שם, עמ' תנ"ו.

27 שם, עמ' תנ"ז.

28 שם, עמ' קפ"ט. לעיין מורחב על בעיית הרע במשנת הרב קוק ראה: יוסף בן שלמה, שירת החיים, תל אביב תשמ"ט, עמ' 79 - 89; שלום רוזנברג, טוב ורע בהגות היהודית, תל אביב תשמ"ה, בעיקר פרקים ו', ד'; יהודה גלמן, “הרע וצידוקו במשנת הרב קוק”, לעיל הערה 20.

29 אוה"ק, ש, ט', א'.

המתמימה של הנשמה המכרת אל כלליות ההויה כלה ומקורה העליון.³⁰ האדם גם הוא חלק מאותה הויה אחדותית כוללת.³¹

ההסתכלות האחדותית על העולם מסייעת להסיר את ההפרעה שגרם החטא להרמוניה שבין האדם לעולם, ומאפשרת לו לפעול את פעולתו הטבעית "ולהעמיד את סדרי החיים של היחיד והצבור כולם על המרכז של הטוב הגמור, שמילתו האחרונה היא - אור ה'".³² כאמור, הרב קוק רואה את העולם כאורגניזם חי. השאיפה לאחדות, הוא מוסיף ואומר, איננה רק של האדם הפרטי, ואף לא של האנושות בכללה, אלא משותפת היא להויה כולה. "העולם מחכה הוא להתגלות הנפלאה איך שהאדם והעולם קשורים הם זה לזה".³³ על ידי "הקשבת האחדות השלמה" תחיה רוח האדם את נשמתה הפנימית "השואבת את לשד חייה על ידי צירוף הקיבוציות הכללית שהיא מקבלת את שפעה מיסוד ההויה כולה, שחכמת אל שופכת עליה תמיד את רוחה בחזון וכפועל", שכן, אם העולם ביסודו הפנימי מאוחד אזי על מנת שכל פרט ימלא את ייעודו עליו להיות מקושר עם כל הסובב.

בשירו 'לחשי ההויה',³⁴ שניתן לכנותו שיר הגותי, בשל המסר הרעיוני הטמון בו, אותו אנסה לחשוף להלן, אין הרב קוק שר רק על תקוה לעתיד, אלא הוא פורש את השקפתו ביחס לקשר שבין האדם לטבע, להויה ולארץ ישראל, השקפה שהינה גם פרי חויה שחווה.

יהודה גלמן³⁵ מוצא בכתיבי הרב קוק ביטוי לשני סוגים של חויות רוחניות. האחת היא חויה בה מגלה האדם את הקדש בתוך עצמו, ערוב את העולם הממשי מאחוריו, ומתעלה לריאליות גבוהה יותר. לחויה כזו הוא קורא, בעקבות המינוח המקובל במדע הדתות,³⁶ חויה אינטרוורטיבית. השנייה היא חויה בה מגלה האדם את הקדש בעולם הממשי כפי שהוא. האדם מסתכל בעולם ורואה בכל כולו גילוי של הא-ל.³⁷ חויה זו מכונה חויה אקסטרורטיבית.

השיר 'לחשי ההויה', טוען גלמן, שייך לקבוצת החוויות השנייה, האקסטרורטיבית, בה רואה האדם את הטבע כהתגלות אלקית.

כבואנו לנתח את השיר, נקבל גישה זו, שתסייע לנו בפיענוח רכדיו השונים.

30 שם, שם, י.

31 אור"ק, ב', עמ' תכ"ח.

32 אור"ק, ש, ט', ט'.

33 אור"ק, ב', עמ' תכ"ח.

34 השיר יצא לאור לראשונה בשנת תרע"ג בקובץ התרבות הישראלית תחת הכינוי הספרותי "רכאי" ונדפס לאחר מכן במקומות שונים בשינויים קלים, ונקרא לעיתים "לחשי הויה" (ללא ה"א הידיעה). שיר זה נידון במספר מאמרים. ראה: י' הדרי וצ' ירון, (לעיל הערה 6); 'Poetry of Spirituality', Yehuda J. Gellman, רצת 26, חורף תשנ"א, עמ' 31 - 6.

35 י' גלמן, לעיל הערה 34.

36 על פי W.T. Stace 'Mysticism & Philosophy', MacMillan, London 1961.

37 על תפיסת המציאות כהתגלות ראה בנימין איש שלום, הרב קוק בין רציונליזם למיסטיקה, עמ' 98 ואילך.

פידוש השיר

קריאתה של ההויה

“תלחש לי סוד ההויה כולה
חיים לי יש קח נא קח
אם יש לך לב ובלב דם
שרעל יאוש לא זהמהו”

הדוברת בשיר היא ההויה כולה הלוחשת סוד לאדם, הנקרא להקשיב קשב רב על מנת להבין את לחישה. כפי שנראה בהמשך השיר, מי שיקשיב קשב רב להויה, תהפך עבורו הלחישה לדיכוב. ההויה מדברת בשפה מיוחדת, אותה יש ללמוד בכדי להבין את דבריה.³⁸

פשר הקריאה

מהו, אם כן, אותו סוד שההויה לוחשת לאדם?

על כך מדבר הרב קוק במקום אחר: “השכלה פשוטה וישרה היא, שכל המאורעות שבעולם, כל היצורים, כל מעשיהם וכל פרטי עניניהם, טבעיהם, תכונותיהם, מדותיהם, ארחות חיים, החמריים וק”ו הרוחניים, הכל הוא תמצית מההופעה של כללות ההויה, וזהו סוד ה’ ליראיו...”³⁹. מדברים אלו אנו למדים, כי הסוד שעל האדם לעמול כדי להבינו הוא, שכל תופעה בעולם היא גילוי פרטי של כלל אחד - הקדש. על האדם ללמוד להקשיב, להסתכל על פנימיות התופעות “וכל חודר פנימי, כל משורר נאמן, כל מקשיב ברוח הקדש פוגש הוא את כל היש בעליותיו”.⁴⁰

רעיון האחדות הוא יסודי בתורת הקבלה, וכשמכחין הרב קוק בין הפילוסופיה לתורת הסוד,⁴¹ הוא מציין, שהפילוסופיה נוגעת רק בחלק מהעולם הרוחני ואינה מקיפה את כל הוייתו, וממילא אינה מדברת אל כל בני האדם. תורת הסוד, לעומת זאת, חודרת מטבעה לכל רבדי העולמות, גשמיים רוחניים, שכל רגש, נטיות ושאיפות. “חכמת האמת מלמדת אותנו את האחדות העולמית”⁴² ובלשון אחרת - “היא מכרת את האיחוד שיש בכל המצוי”.⁴³ יתר על כן. להלן נראה שהרב קוק קושר את היאוש לראיה מפורדת - היפך האחדות. הרב קוק כותב שהיאוש עלול

38 סקירה בנושא דו-השיח שבין האדם להויה בהגותם של פילוסופים אחרים נמצאת בספרו של שמואל הוגו ברגמן, הפילוסופיה הדיאלוגית מקירקגור עד בובר, ירושלים תשל”ד. כמו כן ניתן לערוך השוואה מעניינת עם א. ד. גורדון שניתן להצביע על נקודות קרבה רבות בינו ובין הרב קוק. עי’ אהרון דוד גורדון - מבחר כתבים, ירושלים תשמ”ג, עמ’ 58 ואילך.

39 אוה”ק, ב’, עמ’ שצ”ד.

40 שם, ב’, עמ’ תקט”ו.

41 שם, א’, עמ’ ט’.

42 שם, ב’, עמ’ שצ”ג.

43 שם, א’, עמ’ ט’.

להגרם גם מעיסוק בתורת הנגלה במנותק מתורת הנסתר.⁴⁴ נמצאנו למדים שתורת הסוד קשורה בהסתכלות אחדותית וכוללת.

ההויה מציעה חיים לאדם שימצא ראוי לכך, מהם אותם חיים?

בפרושו לפסוק "מלך אל חי וקיים" מסביר הרב קוק שכל גילוי של חיים שיש בעולמנו אינו אלא התנוצצות - תולדה - של החיים האמיתיים, "אבל החיים המוחלטים, החיים שבכל מקום שהם פוגשים הם ממלאים הכל אור חיים, הם מיוחדים למלך חי, ומלך חי הוא ה' לבדו..."⁴⁵ שהוא אחד וממנו הכל, והמציאות "כולה מצואה היא בחיים המקוריים, הנובעים תמיד באין קץ ותכלית ממקור חסדי מלך חיים..."⁴⁶ כח החיים, שמקורו בא-ל, הוא הנותן קיום לכל. "זיו אור אלוקים, הממלא את העולמים כולם מחיה ומרוה אותם מדשן נועם עליון של מקור החיים, הרי הוא נותן חיל בנשמות, במלאכים, ובכל יצור, לחוש את פנימיות תחושת החיים".⁴⁷ קיומו של זיו זה הוא הגורם לאדם לשאוף לדבקות במקורו של הזיו, באלוקות. "הצורך של הדבקות האלקית במחשבה ובחשק הלב... מקורו הוא בהתאגדות הכללית, שצורך החיים הכלליים אגוד הוא ביהד".⁴⁸ וככל שהאדם מתחבר יותר אל אותו מקור הוא מתחבר יותר עם חלקי ההויה. תחילה עם האדם, בהמשך עם כל החי, "ובמדה המתרחבת ביותר עובר גבול האחדות על כל המצוי",⁴⁹ כל אדם המצליח להתחבר עם חלקי ההויה זוכה ורואה את החיים שיש בכל: "אחדות ההויה מתגברת בתוכן ההכרה האידיאלית. כל מה שהיא מתעלה רואה איש הרוח את החיים במלא היקום...". על איש הרוח השואף לגלות חיים אלו ולראות אותם לעמול, שכן הם מוצנעים "החיים כמוסים הם ביסודות ההזנה, כמוסים במעמקי ארץ...". חיים אלו הם מקור הכל ובהם אחדות הכל, "הרוח הגדול השוכן בשמי שמי עז, בהיכל הצדק והבינה, הוא נותן עז וגבורה, הוא העז והגבורה, הוא נותן חיים והוא החיים וחיי החיים".

ההויה מצפה לאדם שיכיר בכך שהם מאוחדים, שהיא והוא - חד הם. "העולם מחכה הוא להתגלות הנפלאה איך שהאדם והעולם קשורים הם זה לזה...".⁵⁰

רעיון זה, שההויה עצמה שואפת לאחדות מפתח הרב קוק בספרו 'אורות התשובה'. "רוח התשובה מרחף בעולם והוא נותן לו את עקר ציבוינו ודחיפת התפתחותו...".⁵¹ התשובה היא הכח המניע את כל המציאות שכן "היא יסוד העולם...".⁵² ודרך התשובה היא הדרך לחבר כל פרט בהויה למקורו. "על ידי התשובה הכל שב לאלוקות על ידי מציאות כח התשובה, השורר בעולמים כולם".⁵³ עניין זה מיטיב להסביר הרב שמעון סטרליץ: "...ונמצא למד כי היא איננה רק איזה ברק הנופל בחשכת הליל של החטאים ומאיר את דרך האדם, אלא יסוד מתמיד של החיים כולם... זהו הרעיון המקורי והעמוק, שהתשובה היא פרינציפית ומגמת ההויה כולה...". ומסכם

44 צרפלי טהר, ירושלים תשמ"ג, עמ' פ"ד; אוה"ת, י' ט"ו.

45 עולח ראייה, א', עמ' ב'.

46 שם.

47 אוה"ק, ב', עמ' שכ"ט.

48 שם, עמ' שמ"א.

49 שם.

50 אוה"ק, ב', עמ' תכ"ח.

51 אוה"ת"ש, ה', ד'.

52 שם, שם, ו'.

53 אוה"ת"ש, ד', ב', וכן שם, פרקים ד', ה'.

ואומר: “...התשובה איננה מקרית ואינדיבידואלית, אלא היא המניע הראשי של מכונת החיים הגדולה...”⁵⁴ והאדם שימלא הכרה זו בתוכן שילך ויגדל, ילך ויתפתח, יגיע עד מקום שבו “במקום הפרוד הדמיוני תבוא הקשבת האחדות השלמה”⁵⁵. נמצאנו למדים שהקריאה של ההויה לאדם, היא לבוא ולהתקשר עמה.

למי מיועדת הקריאה

הקריאה של ההויה מיועדת לכל אדם, כתנאי שהוא עומד בתנאים מסוימים. ישנם אנשים שאינם עונים על תנאים אלו, וסודה של ההויה אינו מיועד להם. בבית הראשון מופיעה הקריאה, אותה קוראת ההויה, ומתוארים שם אלו שלהם מיועדת הקריאה, ואלו שלהם אין היא מיועדת. הקריאה מופנית אל בעל הלב, לב שבו דם, וכפי שנראה בבית הבא, היא אינה מיועדת לערל הלב, ולזה שרעל האוש לא זיהם את ליבו. בנסיוננו להבין למי מיועדת קריאת ההויה ולמי לא, ראוי לדייק בלשון הרב קוק, ללמוד מן ההן את הלאו ומן הלאו את ההן.

מדוע, אפוא, אין קריאת ההויה מיועדת למי שאש? מדוע אדם שליבו מזוהם ברעל האוש אינו ראוי לזכות בחיים שההויה מציעה?

להלן נעמוד על הסיבות לכך אך תחילה נברר את יסודותיו של האוש.

שורש האוש, מלמדנו הרב קוק, נעוץ ביחס לרע המתגלה בעולם.

הרב קוק מדבר על ארבע שאיפות העומדות ברוח האדם,⁵⁶ שמתוכן השניה והשלישית קשורות ביאוש מוחלט או חלקי. השאיפה השניה, אותה מייחס הרב קוק לכורדהיזם, רואה את העולם כנשלט על ידי הרוע, ואת ההצלה ממנו בהתנתקות מן העולם. השאיפה השלישית, שהוא מייחס לנצרות רואה את הרע כשולט בצידו החיצוני-החומרי של העולם, ומתרכזת רק בפנימיות החיים. המשותף לשתי השאיפות הוא ההכרה בממשותו ובנצחוננו של הרע, לכל הפחות בחלק מן החיים, ובהיותו דבר עצמאי המנותק ממקור הטוב.⁵⁷ חסרה התפיסה האחדותית הרואה את הכל כחלק מהתגלות והשגחת ה’.⁵⁸

גם ההשקפה הרואה את הרע והרשע שבעולם כתופעה שרירותית, נטולת מטרה ותכלית,⁵⁹ מובילה לפסימיזם ויאוש; ואף לה המשותף הוא אי ראיית השגחת ה’ העומדת מאחורי כל גילויי ההויה - כולל הרוע.

54 הרב שמעון סטרליץ, “התשובה לאור הסתכלותו של רבינו”, גרפס בסוף אורח”ש, מהדורת אור-עציון, עמ’ קס”א - קע”ב. ש.ס.

55 אור”ק, ב’, עמ’ תפ”ח.

56 ראה גם שם, עמ’ תפ”א.

57 הרב קוק טוען שאי אפשר להתייחס כאשר רואים את השגחת הא-ל המנהיגה, מפתחת ומעלה את הכל. ראה: שם, עמ’ תקל”ז.

58 נציגה המובהקת של שיטה זו הוא שופנהאואר, שהרב קוק התייחס אליו באופן ישיר. דומני שראוי להרחיב כאן מעט בכדי להבין את ענייננו. הרב קוק הסכים לאחת מטענותיו היסודיות של שופנהאואר, וכפי שניסח זאת וילהלם וינדלברנד, ש”המהות האמיתית של האשיות המונחת ביסוד כל ציר וכל תופעה היא הרצון... כל הכחות והיצרים המעמידים את התופעות אינם אלא גילויים של הרצון האחד האינסופי” (וילהלם וינדלברנד, תולדות הפילוסופיה החרשה, כרך ג’, תרפ”ו, עמ’ 361). אולם, אף ששופנהאואר מדבר על יסוד אחדותי בעולם, מכל מקום, יסוד זה הוא בעיניו שרירותי. תפיסה זו מביאה ליאוש ולהשלמה עם הרע, כניגוד לתפיסת הרב קוק המובילה לאופטימיות ולשאיפה לטוב. לדעת הרב קוק, טעותו של שופנהאואר היא, שאליבא דשיטתו, הרצון הוא היסוד הבלעדי המושל בהתפתחות העולם. גישה זו מבקר הרב קוק במפורש: “אין ההשקפה השופנהאוארית על דבר הרצון רחוקה מצד עצמה. כל רעתה היא רק שתחת להכנינה בתור אחד מחזיונות המציאות יבין בעל השיטה עצמה אותה בתור כל המציאות וסיבתה” (אור”ק, ב’, עמ’ תפ”ד). הרב קוק טוען כי גישה זו עלולה להביא

במקום אחר⁶⁰ כותב הרב קוק שיאוש עלול להגרם גם בשל אי התבטלות האדם בפני הכללות ובפני מקור ההויה של הכללות.

ראינו אם כן שהרב קוק קושר את היאוש להסתכלות מפורדת ובלתי אחדותית על המציאות וטוען שהוא נגרם על ידה.⁶¹

כפי שצוין לעיל, כנגד בעל הלב שלא נתפס להשקפת היאוש - אליו מיועדת הקריאה - מציג הרב קוק את ערל הלב. קודם שנסביר מדוע קיימת סכנה רוחנית בהתקשרות עם ההויה והיא אף אסורה על המיואש וערל הלב, נעיין בבית השני ונעמיק בהבנת עניינו של ערל הלב.

"ואם לבתך ערלה

ויפיי לא יקסימך - תלחש לי ההויה"⁶²

סורה מני סורה

הריני לך אסורה"

לאחר שבכית הראשון דיבר הרב קוק על היחס המטפיזי לעולם - היחס לרע בעולם והיאוש הנובע בעטיו, עוסק הכית השני ביחס לפיזי - לטבע כמו שהוא. אם בכית הראשון הבעיה מאופיינת באדם המיואש, הרי שכאן היא מאופיינת באדם שאינו מוקסם מיופיה של ההויה. הרב קוק מלמדנו כאן, שמי שלא מסתכל על עולם הטבע בהתפעלות, ואינו מוקסם מהיופי שביקום, הוא אשר אינו מסוגל להכיר ולהפנים את רעיון האחדות של האדם וההויה, וההתקשרות איתה אסורה עליו.

מיכה י' ברדיצ'בסקי, במאמרו 'על הטבע', מבקר את תרבות ישראל על עזבם את עולם הטבע והשתקעותם בחוקים, במדות ותורות. מערכת זו, לדעתו, מציבה לאדם יעוד ותכלית, להתמודד עם יצוריו, וכל ראייתו את עולם הטבע היא פונקציונלית, דהיינו, העולם ככלי בשירות האדם. "...עובדים אנו את האלקים... ושוכחים אנו את מכמני היצירה... אין לנו קרוב נפש להרים ולגבעות לנחלים ולימים... מברכים אנו את יוצר המאורות והאור רחוק מאתנו... גוי שלם מרד בטבע... נעקרו השדות יכשו הנהרות... נשאר רק בתי מדרשות ובה מלמדים בני שם הלכות וחוקים, הלכות וחוקים..."⁶³

לניהיליזם, כפי שאכן עשו ממשיכי דרכו של שופנהאואר. בעולם כזה אין מקום למוסריות. לעומת זאת טוען הרב קוק, שהאמת היא, שלצד הרצון יש את החכמה המנתבת אותו לכיוון חיובי, להתקדמות לקראת עולם טוב יותר, מה שעומד ביסוד האופטימיות. "אלמלא אור החכמה החוגר כחוט הסקרא בין תחית ההתגלות הרצון ועליונותו היו טובעים בתהומות הרצון במקום רפשו באין מעמד..." (אורות האמונה, חוגר הסקרא בין תחית ההתגלות הרצון ועליונותו היו טובעים בתהומות הרצון שרידיות ועיור (עיין שלום רוזנברג, "הראייה והתנין העיור", ח' חמיאל (עורך), באור - עיונים במשנתו של הראייה וצ"ל ירושלים תשמ"ו, עמ' 317 - 326), הרי הוא מוביל את האדם לרפש, שכן החלטותיו, מודעותו למעשיו, וזכרונותיו, כל אלו מאבדים את הרציונליות שבהם, והשרירותיות מושלת בכיפה. יוצא אפוא, שמה שאצל שופנהאואר הוא יסוד המציאות, מופיע אצל הרב קוק כאחד מחזיונות המציאות שמאחוריהם יש יסוד אחדותי נעלה יותר.

60 אורות, עמ' קכ"ה.

61 באוה"ק, ד', עמ' חס"ו, כותב הרב קוק שגם כאשר אין אחדות באנושות, והיבורית האנושית מתנתקת מן העידית האנושית, נגרם יאוש. עיין גם מאמרי הראיה, עמ' 342.

62 במהדורת "מוסד הרב קוק" חלקה השני של שורה זו, מופיע כשורה נפרדת, וקודמת לה.

63 מ' ברדיצ'בסקי, מאמרים, ליפסיה תרפ"ב, עמ' ס' - ס"א.

הרב קוק כמדומני, יסכים עם בקורת זו⁶⁴ של ברדיצ'בסקי. הוא רואה בטבע כולו, על כל גווניו ופרטיו, גילוי אלוקי. האדם בעל הלב ימצא את האלקות בכל, ”בכל יופיו והדרו, בכל רוח ונשמה, בכל חי ורמש, בכל צמח ופרח, בכל גוי וממלכה, בים וגליו, בשפירי שחק ובהדרת מאורות, בכשרונות כל שית, ברעיונות כל סופר, בדמיונות כל משורר, בהגיונות כל חושב, בהרגשת כל מרגיש ובסערת גבורה של כל גבור“⁶⁵. להלן נראה שהרב קוק מסביר את הסיבות שהביאו לאטימות הזו אל הטבע, מצדיק אותן, ומתאר את הדרך המובילה לתיקונן.

האדם המיואש שאינו רואה את התגלות ה' המשגיחה בטבע, ועל הלב שאינו מוצא שום צד של קדושה בטבע, רואים רק את הפן הפיזי-הגשמי בהויה, וכזה יהיה יחסם אל תופעותיו, עליהם אסורה ההתקשרות עם ההויה שכן זו תגרור אותם להיות גשמיים ובהמיים.

בעל הלב, לעומת זאת, נקרא ע”י הרב קוק לחזרה לקדושת הטבע והארץ, להתפעלות רגשית ומחשבתית מיפי ההויה. אסור לסגור את הלב בפניה, אלא להסיר את הערלה ולהתחבר לטבע.⁶⁶

”אם כל צפצוף עדין

כל יופי חי לא הדר שירת קדש

אך זרם אש זרה בכך יעוררו

סורה מגי סורה הריני לך אסורה“.

אם בבית השני ביקר הרב קוק את הניתוק מהטבע, בית זה עוסק באדם המקושר לטבע, ליופיו, ולנפלאותיו, אך התפעלותו אינה התפעלות מתוקנת.

על מנת לראות את הקדושה שבטבע יש צורך בהכנה, לימוד והפנמה, אחרת הענין יחמץ. שכן התפעלות מהטבע יכולה להיות רצויה, ולעורר את האדם לקדושה, אך גם יכולה להביאו לעבודה זרה.

דוגמה להתפעלות שאינה רצויה רואה הרב קוק במעשה נדב ואביהו, שהקריבו ”לפני ה' אש זרה אשר לא צויה אותם“⁶⁷. למרות חטאם, שעליו נענשו עונש מוות, הם נחשבו קרובים - ”בקרובי אקדש“⁶⁸. כוונתם היתה טובה, והתלהבותם היתה אמיתית - אולם היא לא היתה רצויה. הרגשת התרוממות הרוח יכולה להשרות על האדם רצון לפעול, לעשות דבר גדול, שישאיר רושם לדורות; ואולם, הרגשה זו עלולה להטעות, שכן אם המעשה הנובע מההרגשה אינו מקושר לתורה, הרי הוא ”אש זרה“:

”כשהולכים אחר ההרגשה העליונה של הופעת רוח הקודש... בלא התקשרות אל התורה

ומעשיה בפרטיות... הרי זה חטא נדב ואביהו“⁶⁹.

64 חשוב להרגיש שהרב קוק יסכים עם בקורת זו, אך לא עם המסקנות שמוציא ברדיצ'בסקי ממנה - שלילת הדת וצידוד בפילוסופיה הניטשיאנית.

65 אורות, עמ' קי”ט, ועיין לעיל הע' 1.

66 שים לב לאלמנט האירוטי המרוכך שבבית זה. ר' גלמן (לעיל הערה 34), מציין שבבית זה יש מטפורה מינית. המין, הוא היצר החזק באדם, ומכחינה מטפיזית יסודי ומרכזי. המחשבה מולידה מילים והמילים מולידות מעשים. היסוד המיני קיים בעולם כולו, ועל האדם להכיר בו כגורם מאחד, ולראות את הקדושה שבו. ע”י אזה”ק, ג', עמ' ש'.

67 ויקרא, י', א'.

68 שם, שם, ג'.

69 אזה”ק, ג', עמ' ש”ס. בעניין נדב ואביהו ע”ע אזה”ק, ב', עמ' רפ”ג - רפ”ו, וכן מאמרי הראיה, ב', עמ' 464. דברים ברוח זו כותב רבו של הרב קוק, הנצי”ב, בפירושו לתורה ”שנכנסו מאש התלהבות של אהבת ה', ואמרה תורה דאע”ג דאהבת ה'“

הרב קוק מסביר, שאידיאל הקדש בטהרתו הוא רעיון מופשט לגמרי, ללא שום ביטוי מעשי, שמעצם טבעו מגביל את האידיאל. "הקדש העצמי הוא החכמה, ההכרה לבדה זוהר האידיאות העליונות... בלא שום הגבלה בלא שום פרטיות של צביון..."⁷⁰ הרוצה להתחבר עם אותה החכמה, עם אותם האידיאות העליונות ולחיות על פיהן חייב להכין, שכל מה שאנו רואים וחווים אינו החכמה עצמה אלא גילוייה הארציים. רק התורה, היונקת ממקור החכמה, היא המעבירה את האידיאל הגבוה לעולם המעשי; ורק על פי הדרכותיה אפשר להוציא לפועל את האידיאלים העליונים.⁷¹ התורה מדגישה את מגמת האחדות בקשרה את ההרגשה העליונה לעולם המעשה, הגשמי, בפרטי הלכותיה המקיפות את החיים הגשמיים.

נדב ואביהו התחברו בהתלהבותם לגילוי המוגבל ולא למקור הקדש. הם פעלו בדרך אישית שלא נבעה מדרכי התורה. הלכת לישראל, אומר הרב קוק, הוא שהדרך לרמה גבוהה של קדושה הינה "רק בהקשבת רב קשב בקישור למרומי קדש ילכו הפלגים עם הכעתם ברכבות גוונים לדרכי אל חיים שכולם נתנו מרועה אחד."⁷²

כשם שעבודה זרה היא פולחן הנעשה שלא כפי ציווי הא-ל,⁷³ כך האש הזרה היא האש המוקרבת בלא ציווי. הציווי ניתן ממקור האחדות, ופעילות שלא בהתאם לציווי פוגעת בהרמוניה ובאחדות, ומעידה על זרות, ניתוק, פירוד, וחוסר שייכות. ההתפעלות מן הטבע, או מתופעות מסויימות בו, עלולה לגרום להתרכזות בפרטים על חשבון ההכרה באחדות שמאחורי כל המציאות, ובמקורה של אחדות זו. התפעלות כזו היא אש זרה שיש להזהר ממנה.⁷⁴

יסוד החטא של ע"ז הוא ההפרדה, התלוקה בין הכוחות הפועלים בעולם, והשתעבדות לכוחות פרטיים. המלחמה בע"ז היא מלחמה בפרוד, "התגברות של העולם המאוחד על העולם המפורד."⁷⁵ התקון הוא בהכרת המאחד שמאחורי כל הכוחות שבעולם.⁷⁶

יתר על כן. נדב ואביהו לקחו על דעת עצמם, מחתות עצמם, והשתמשו לא בכלי הקדש, אלא בכלי עצמם,⁷⁷ בהקריבם את קרבנם.⁷⁸ הם נתקו עצמם מכלל ישראל, ובתור פרט מנותק מהכלל אי אפשר לו לאדם להגיע לדרגה עליונה של קדושה. "הקדושה העליונה היא קדושת הרומיה, קדושת ההויה, שהאדם מכיר את עצמו בטל בפנימיות ובפרטיות וחי חיים כלליים, חי כל,

יקרה היא בעיני ה' אבל לא בזה הדרך אשר לא צוה..." מעשה דומה עשו מעפילי בני ישראל בנסותם לעלות ההרה לאחר הורדע עונשם על חטא המרגלים (עי' במדבר, י"ז, מ' - מ"ה).

70 אורח"ק, ב', עמ' רפ"ג. לדיון בהקשר הקבלי עיין במאמרו של י' גלמן, (לעיל הערה 34).

71 על התייחסותו של הרב קוק לקשר בין גילויי השם שבכריאה ובין גילויי השם שבתורה, ראה: אורות התורה, ט', ד'.

72 אורח"ק, ב', עמ' רפ"ו.

73 השווה: כוזרי, מאמר ראשון, צ"ז בעניין חטא העגל.

74 י' הדרי רצ' ירון, (לעיל הערה 6), מצביעים בהקשר זה על כך שבשירו של ש. טשרניחובסקי "הרי את מוקסמת ליי" (נדפס בשאול טשרניחובסקי שירים, ירושלים ותל-אביב תשט"ז) מופיעים המושגים הויה, סוד, קסם, ביחס לטבע.

75 אורח"ק, ב', עמ' קכ"ג.

76 עניין דומה מצאתי אצל סבי מורי הרב דוד שלמה שפירא זצ"ל בספרו מדרש רור, מילוחי תשי"ב, עמ' 144: "כל דבר המעכב בעד האדם מלחזות חזות-הכל תחת מראה הנצח הוא בבחינת עבודה זרה... וזהו סוד ריפוי המומים ביום מתן תורה... התנשאו כולם לחזות מבעד הפרטים אשר אין קץ להם את אחרותו הכוללת של היקום באלקים האחד והמיוחד אשר אין עוד מלבדו".

77 פירוש רש"י, ויקרא, י', א'.

78 הסבר דומה ניתן למצוא אצל הרש"ר הירש בפרושו התורה. לטענתו, נדב ואביהו פעלו כאנשים פרטיים במקום לנהוג כשליחי העם, שכן "עם מסירת הקרבן לכלי הקדש של האומה, הרי המקריב עומד על אדמת הקדש ותורתו והרי הוא מתמסר לדרישות המקדש, אגב ביטול כל רצון עצמי שרירותי".

מרגיש הוא חיי הדומם, הצומח, החי חי הכלל כולו...”⁷⁹ אדם שחי כך, מתעלה ומעלה איתו את ההויה כולה.

גם אם ההתפעלות מהטבע מולידה אצל האדם חשיבות עצמית, אנוכיות, הפרדות, הרי שהתפעלות זו בגדר אש זרה היא, שה’ אינו חפץ בה, ואף ההויה אינה רוצה בה. ההויה מבקשת אחדות ועל האדם להתמזג עם הטבע בשירת קדש.

דור התחיה

ראינו שהרב קוק תאר קודם את ערלי הלב, שמעוותים את מימד הקדושה בהויה. שורשה של בעיה זו נעוץ, לדעת הרב קוק בגלות הארוכה שפגעה בחיים הטבעיים של עם ישראל. ”אין הטבע מתגלה למשורר הישראלי בכל הדרו ויופיו מפני שבר האומה והרחקתה מהחיים הטבעיים הבריאים...”⁸⁰ על מנת לשמור על קיומו נאלץ העם היהודי להסגר בתוך עצמו, לעסוק בהויות אביי ורבא, בשמירת המשפחה והקהילה ובלמוד תורה - בזה התקיימה קדושת ישראל. קישור הקדושה לטבע הוא בלתי אפשרי בזמן שישראל בגלות. ”הקדושה שבטבע היא קדושת ארץ ישראל והשכינה שירדה בגלות עם ישראל היא הכשרון להעמיד קדושה כנגוד לטבע...”⁸¹ כבחינת ”עת לעשות לה’ הפרו תורתך”. על מנת לשמור על קיום יהודי בגולה יש צורך להלחם בטבע. אי אפשר לתת לכל כוחות האדם לצאת לפועל, שכן כחוץ לארץ אין קדושה בטבע.

יתר על כן, כל ראייה אחדותית שלמה של העולם, נמנעת בגלות: ”כארץ העמים הטמאה אי אפשר להשקפת העולם המאוחד להתגלות, והעולם המפורד שולט בחזקה, והשקפתו הפרטית והמפורדה, המחולקה והמנוכרה, היא הרודה בכל מערכי החיים...”⁸²

עם החזרה לארץ ישראל עם ישראל נקרא לחזור לקדושה העליונה ”שהיא הקדושה שבטבע עצמה שהיא יסוד תקון עולם כולו וביסומו הגמור והקודש שבגולה יחובר אל קודש הארץ...”⁸³

79 אוה”ק, ב’, עמ’ רצ”ז.

80 אורות, עמ’ ע”ח.

81 אורות, עמ’ ע”ו - ע”ח. ע”ע שם, עמ’ צ”ה.

82 אוה”ק, ב’, עמ’ תכ”ג.

83 אורות, עמ’ ע”ח.

"ודור יקום וחי
 ישיר ליופי וחיים
 ועדנה בלי די
 יינק מטל שמים

ומהדר כרמל ושרון⁸⁴ שפעת רוזי ההויה
 תקשיב ארוזן עם חי
 ומעזן שירה ויפי חיים אור קדש ימלא
 וההויה כלה לו תדובב בחירי הריגי לך מותרת".

בשני הבתים האחרונים, מתפשטת החויה הפרטית של הכרה באחדות ההויה, והופכת לחויה כללית של דור שלם. הגילוי האמיתי והשלם של הטבע יבוא רק תוך הכרה באחדות העם.

דור התחיה שחוזר לארץ ישראל, עתיד לראות ולהתפעל מייפי ההויה, ומצד שני להכיר בכך שכל תופעות המציאות יונקות מן השמים ומקושרות להם. זאת בניגוד לעול הלב, למיזאש, ולמוקסם במיקסם הזר.⁸⁵

כח החיות הנשפע אל התחתונים ומחיה אותם, נקרא ע"י הרב קוק "טל חיים",⁸⁶ הוא המחיה את כל ההויה, הוא הנותן כח בכל חי, והוא המבוטא גם בתורה הנותנת חיים לעוסקים בה. אותו דור הקם וחי, אותו עם - חי, הוא הרשאי לקבל את מתנת ההויה - "חיים לי יש קת גא קח". אותו דור הוא גם זה ששר ליופי החיים.⁸⁷

על החיים שטל זה מביא עמו, אומר הרב קוק, "...ושפע החיים הללו הולך הוא ופועל את פעולתו, עובד הוא את עבודתו התדירית להביא את העולם לידי מעמדו".⁸⁸ יניקה מאותו טל עליון נחוצה לאדם הרוצה להגיע ליעודה ולמעמדה האמיתי של הנשמה, שכן זה אפשרי רק בחבור לטל העליון שבו נמצא אחדות הכל, "ברוממותה של הנשמה היא משיקה רק מזה הטל העליון משעשוע האחדות האין סופית".⁸⁹

הכרמל מרמז למעשהו של אליהו הנביא - העם פסח על שתי הסעפים, לא היה מוכן לחיות מתוך הכרה שה' הוא הא-ל היחיד בעל הכוחות כולם, הכולל את הכל. בא אליהו והביא את העם להכרזה חד משמעית "ה' הוא האלקים". ניסו של אליהו היה בהורדת אש מן השמים שאכלה את הקרבן, לחכה את המים, והביאה את העם להודות באחדות ה'. אש זו באה בניגוד לאשם של נדב

84 איזכורם של שני מקומות אלה, כמיצגים את השפע בארץ ישראל, רווח מאד בכתבי הרב קוק. ראה למשל "שמעו אלי עמי", אורות הראי"ה, עמ' נ"ד; "השמים שמו", שם, עמ' מ"א.

85 ממבנה השיר נראה כאילו התהליך הוא שפרט ועוד פרט ישמעו ויבינו את לחישת ההווה, וכך נגיע עד דור שלם שמכין זאת. מפסיקה כ"ט ב"אורות התחיה" (אורות, עמ' ע"ח) נראה, שהפרט אינו מסוגל להגיע להבנה האמיתית ללא הכלל ורק כשעם ישראל יחזור ויחיה את חייו הטבעיים יוכלו פרטיו לשמוע את לחישת ההויה.

86 ע"י למשל, ארה"ק, ב', עמ' שכ"ט, שע"ח, שע"ה.

87 ראוי לשים לב לכך שהשורש 'חי' מופיע בשני בתים אלו ארבע פעמים!

88 ארה"ק, ב', עמ' שע"ח.

89 ארה"ק, ב', עמ' ת"ה.

ואביהו שבאה מלמטה והביאה למותם. אשו של אליהו מסירה את ערלת הלב ונוטעת בבני אדם אוון שומעת המסוגלת לקלוט את רזי ההויה.

סוד ההויה נהפך בבית האחרון לרוז, שהוא היפוך אותיות ל'זר'. ההויה כבר אינה זרה לאדם, מחוץ לו, אלא היא נושאת בתוכה רז שאותו האדם שואף לגלות ולקבל ולהתמלא ממנה בקדושה. ואז ההויה כבר לא תלחש, אלא תדובב. הלחישה היא שקטה, על האדם להתאמץ על מנת לשמעה. אך מששמע אותה והבין אותה, הלחישה נהפכת לדיכוב. היא פועלת עליו, מעלה אותו, מפעילה אותו, ומוכנה ההויה להתאחד איתו, ”בחירי הריני לך מותרת“.

שירת דוד התחיה

הדרור שיקום ויחיה, אומר הרב קוק, ”ישיר ליופי וחיים“. ההשפעה שיושפע האדם מההקשבה לרזי ההויה תעורר בו את רוח השירה. ”אם כל צפצוף עדין כי יופי חי לא הדר שירת קדש“, אזי ההויה אוסרת עצמה, ומצפה שהאדם המושפע ממנה ימלא שיר של קדש הבא מתוך היופי והחיים, והעם החוזר לארצו יתקדש.

חכמת ישראל הבאה לידי ביטוי ביצירה ובמדע, שהיא החכמה העליונה, תתגלה כמלואה רק כשעם ישראל ישב בארצו. ”הטוב האלקי, בקרבה ובעולם, שיגלה על ידי ישיבתה השלמה בארצה, זאת היא תכונתה האידיאלית“.⁹⁰ רק בארץ ישראל אפשר לבוא לידי מיצוי היכולת הישראלית. ”אזירא דארץ ישראל הוא המחכים, הנותן הארה בנשמה להשכיל את היסוד של העולם המאוחד. בארץ ישראל יונקים מאור החכמה הישראלית, ממהות החיים הרוחניים המיוחדים לישראל“.⁹¹

ההתפתחות הרוחנית של עם ישראל ככלל, כאומה, תלויה במצבם, ביחסם לארץ ישראל, ובהתקדשותם. כשעם ישראל חי חיים טבעיים בארצו, מסוגלים הם ליחס של קדושה לטבע ושל טהרה. ”וכל סופר יחל לדעת את הרוממות ואת הקדש בעבודתו ולא יטבול עטו בלא טהרת נשמה וקדושת רעיון“.⁹² וזה מתוך תורת ישראל שבארץ ישראל אינה רק משתמרת, אלא אף מתברכת ומאירה באור גדול.

אחד היחודים המרכזיים של תורת ארץ ישראל היא כליותה. הרב קוק מדגיש כי לעומת תורת חוץ לארץ המתמקדת בשמירה ופיתוח של הפרט בחומריותו ורוחניותו, ”לא כן תורת ארץ ישראל, היא דואגת תמיד בעד הכלל...“.⁹³ הפרטים מושפעים ומתעלים מכח היותם חלק בכלל, ומגמת לימוד תורה וחיי תורה צריכה להיות ברוח זו, ברוח של חפוש הכלל המאחד את הפרטים. קיום מצוות לא רק מתוך דאגה לפרט, אלא מתוך שייכות לאומה, ”זאת היא המדה המיוחדת של תורת ארץ ישראל“.⁹⁴

הרב קוק שר לאחדות ההויה, להכרה שאנו חלק מעולם הטבע ועלינו להתחבר אליו חבור של אהבה. על מנת להגיע לחבור כזה על האדם לחנך עצמו להסתכלות נכונה על ההויה כולה,

90 אורות, עמ' נ"א.

91 אור"ק, ב', עמ' תכ"ג, וכן, ארץ ישראל, ג' - ו', אורות, עמ' י' - י"א.

92 אורות, עמ' פ"ב.

93 אורות התורה, י"ג, ג'.

94 שם, שם, ו'.

הסתכלות של הרמוניה ושל אחדות, ובלב טהור לשאוף אל הקדש, אל האלוקות. על האדם ללמוד לראות את המאחד שבטבע, על כל תופעותיו, את היסוד האלקי המשותף, ולא את הביטוי החיצוני הנראה כמפריד. חזרת עם ישראל לארצו היא שלב הכרחי בדרך להכרה זו. תורת ארץ ישראל היא תורה של אחדות, של כלליות. העוסק בתורה מתוך הכרה זו בארץ ישראל, הוא זה שעשוי להגיע להכרה שכלית עליונה ולהבנה נכונה ואמיתית של חיי תורה, והוא ישיר את שירת אלקי ישראל.

בשירו 'שיר מרובע'⁹⁵ שר הרב קוק על דרגות שונות ביחס האדם לעולם. יש המוצא את ספוקו בנפשו הפרטית, במציאת ה'אני' המיוחד שלו. יש המחפש את ספוקו באומה, בדאגה להתפתחותה, לתקומתה. בעל הנפש היותר רחבה שואף להשתלמות האדם בכלל. העולה מעל דרגה זו מתנשא "עד שמתאחד עם כל היקום כולו, עם כל הבריות, עם כל העולמים, ועם כולם הוא אומר שירה. זה הוא העוסק בפרק שירה בכל יום שמובטח לו שהוא בן עולם הבא".⁹⁶

דרגה מעל כולם היא זו של זה המאחד בתוכו את כל הדרגות הנזכרות. הוא שר את "שירת הנפש, שירת האומה, שירת האדם, שירת העולם". וכל אלה מתאחדים אצלו והוא שר את "שיר השירים אשר לשלמה למלך שהשלום שלו".

חתימה

שירתו של הרב קוק אינה רק עבור מנוחתו הרוחנית הפרטית. הוא מציב לה תפקיד בגאולת ישראל:

"ומנקודות מחשבותי
שיתקבצו לעדרים
אקח אותיותי
והיו למאמרים.
והמאמרים בחוברת
יהיו לספרים
והספרים בכל קרת
יהיו נפזרים".⁹⁷

וממשיך הרב קוק וכותב שקוראי הספרים שיבינו ויצטרפו אל הרב בשאיפתו ירכו מיום ליום:

"כי יחידים סגולות
יהיו לעדרים
ובמחשכים במצולות
יאירו לעברים".

95 אזה"ק, ב', עמ' תמ"ד.

96 ש.פ.

97 מתוך השיר "משאת נפשי", אורות הראיה, עמ' כ' - כ"ג. קטע מתוך השיר, מופיע בשינויים קלים בחתימת ספרו ראש מילין.